

RADNÓTI MIKLÓS HALÁLÁNAK
ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJÁRA

RADNÓTI MIKLÓS: TÉTOVA ÓDA

A vers szövege

HARKAI VASS ÉVA

A *Tétova óda* Radnóti Miklós szerelmi lírájának, de a huszadik századi magyar szerelmi lírának is kulcsverse.

Tétova – és óda. Bizonytalan, habozó, ingadozó (l. ÉrtSz.) – és a vers tárgyát, megszólítottját felmagasztosítva ünneplő lírai műfajforma. Az ellentmondás, amelyről helyesebb azt mondanunk, hogy paradoxonná, látszólagos ellentmondássá simul/lényegül, egészében áthatja a verset. A verstesten belül a magasztosság/tétovaság kettős áramköre remeg át.

Mindenképpen a felmagasztosító óda bizonyul a legmegfelelőbb műfajformának, hiszen a megszólított kedves „biztos és örök, / mint kőben a megkövesült csigaház”, óvó tekintete kíséri s oltalmazza a lírai ént, az élettelen tárgyak is őt dicsérik, várják, s két test és lélek eggyé válásának öröknagy pillanatát, lehetőségét ígéri. Mégis, *tétova* óda, mert költője *rejtett* csillagrendszeren belül, nyüzsgés és áradás közepette, „zizzelve röppenő kis álmok” sokaságából igyekszik megragadni e szerelem lényegét („egy képben csak talán, s csupán a lényegét”) – kifejezni a létet jelentő szerelem nagy misztériumát. Holott: „Hasonlat mit sem ér. Felöltlik s eldobom.” A *tétovaság* szöveghelyei lesznek majd a megírás, a megszólalás nehézségeire utaló, a köznyelvi beszédhelyzetet egészen közletről súroló kijelentés–kérdés–vágy–sorok, amelyek szabályos időközönként (7-8 soronként) újra és újra átjárják a költeményt („Mióta készülök, hogy elmondjam neked . . . S még mindig nem tudom elmondani neked, mit is jelent . . . mit mondjak még? . . . S talán lesz még időm, hogy elmondjam, milyen . . .”). Közöttük pedig – a líra válaszaként – e szerelem jelenvalóságának választékos, míves mikrorészleteit látjuk kibomlani. Valóban: feltűnően kevés hasonlattal, ám ezek az óda központi szöveghelyein csendülnek fel. Az első ilyen szöveghely amiatt is hangsúlyos, mert háromsoros versmondata nyomban kettős hasonlatban képezi le e szerelem lényegi vonásait: egyszerre nyüzsgő-áradó és örök jellegét. A hasonlítás folyamatán belül a hasonlítotthoz simuló

hasonló fogalmak egyike elvont és súlyos („De nyüzgő s áradó vagy bennem mint a *lét*”), a másik a *kő* jelentésének kétszeri kiaknázása révén a biztonság, örökkévalóság és megingathatatlan fogalmát mélyíti el („és néha meg olyan, oly biztos és örök, mint kőben a megkövesült csigaház”). Mindezt még inkább nyomatékosítja a tagmondat helyesbítés-pontosítás miatti megtorpanása („olyan, oly biztos és örök”), s nem kevésbé az egyébként hangsúlyosan szabályos jambikus lejtésbe bezökkenő anapesztusi sor („mint kőben a megkövesült csigaház”). A vers másik központi szöveghelyét képező hasonlat versmondat-hosszúságával hívja fel magára a figyelmet (a költemény leghosszabb, hatsoros mondatában hangzik el), valamint azzal, hogy impulzusok egész sorát szikráztatja fel. A fáradtsággal s a prózai szürkeségű hosszú hétköznap a tárgyak megszemélyesítéséből, megelégedésből áradó „ünnepi” varázs felesel („a tárgyak összenéznek / s téged dicsérnek, zeng egy fél cukordarab / az asztalon” stb.), amelynek csúcsa a mézcsepphasonlat („és csöppje hull a méznek / s mint színarany golyó ragyog a terítón”) s a magától csendülő vizespohár.

A költemény impulzusainak gazdagságára utal az is, hogy a 2–6 soros versmondatok között, újabb értelmi hangsúlyt teremtve, néhány rövid, félsoros mondat is felzeng. A vers lélegzetének megtorpanásai ezek a rövid versmondatok. Először a „Hasonlat mit sem ér. Felöltik s eldobom” mondatok éles rövidege állítja le egy pillanatra az előttük álló hosszabb mondatok iramlását. A másik hangsúlyosan rövid mondat a mézhasonlatot magában foglaló hatsoros versmondat utáni pillanatnyi elcsuklásként hat, mintegy indítékát is adva a megidézett varázsnak („Boldog, mert véled él”). A soron következő félsornyi mondat pedig az alvó kedves képének az egész verset átható gyengéd erotikáját mélyíti el („Pillád hosszú árnya lebben”).

A költeményben megidézett valóságelemekből összeálló líraiságból Radnóti egész költészetének természetrajza kiolvasható. A jelzős szerkezetek (holdtól cirmos éj, színarany golyó, hús tenyér), a szavakból sugárzó verszene (zizzenve, zeng, csendül; a vers vége felé az l-ek lágyságát kiaknázó hanghatás s a vers rímrendszere), a miniatűr tárgyak és mozzanatok versbe iktatása (a fél cukordarab, a csöpp, a zizzenve röpönő kis álmok, a színarany golyó) s talán leghangsúlyosabban az igékből-igenevekből s ezek halmozásából eredő mozgalmasság és pillanatnyiség (mozdul, vadász, összenéznek, dicsérnek, hull, ragyog, meg-megérint, elszáll, visszatér, felémint, kibomlik, szétterül, belebben; röpönő, hullongó, lobogva) által térképezhető fel az a fajta impresszionista versnyelv, amely az érett költő ars poeticájának legsajátabb lényegét jelzi majd.

Ha a vers tárgyának megközelítésmódját kísérik figyelemmel, a költemény legmarkánsabb szerkezeti elvére ismerhetünk. A verstest közepén ugyanis, közvetlenül a hasonlat mint költői eljárás elégtelenségének felvetése után, a költeménybe bekerül a költői műhely („mert annyit érek én, amennyit ér a szó / versemben”) és a halál fogalma is. Radnóti egész költészetét fémjelzi e logikai hármasság: életet jelentő szerelem és költészet – szemben a halállal. Ez utóbbi

árnyéka akkor is belelebben a versekbe, amikor a halál még csak megsejtésként van jelen a költő életében. S fordítva: amikor a költő a halál valós közelségében írja verseit, ugyanilyen erővel robbannak be a szerelem gyengéd (igaz: múltból üzenő), felhőtlen impresszionista képei. Példa erre az utolsó verseket, a négy „razglednicát” közvetlenül megelőző *Erőltetett menet* lírai idillt idéző erőteljes impresszionista vonulata nyárvégi csönd-, gyümölcs- és Fanni-képével.

A *Tétova óda* szövegébe csupán jelzésszerűen, két szinekdoché erejéig settenkedik be a haláltudat („míg csont marad belőlem s néhány hajcsomó”). Miután pedig egybeáll a Radnóti-költészet alapmotívumait jelző szerelem-költészet-halál logikai hármasa, az egész költemény, mintegy a megvilágosodás fényében, más irányba lendül. A csillagrendszer-lényeg-lét-csigaházhold-éj általánosságai, emberfeletti magasságai és örökkévalósága után az impresszionista ábrázolásra oly jellemző „kis tárgyak” és az élet pillanatnyi rezdülései kerülnek a költemény előterébe. „Az álom hullongó sötétje” pedig az alvó kedves képének révén a versbe lopja e szerelem apró konkrétumait is („álmos szemed búcsúzva még felémint, / hajad kibomlik, szétterül lobogva, / s elalszol. Pillád hosszú árnya lebben. / Kezed párnámra hull, elalvó nyírfaág”). Gyengédség és árnyalt erotika képei villóznak e néhány sorban, bársonyosság s az ezt borzoló mozgalmasság hatja át a záróképeket, amelyek a lírai én s a megidézett kedves egy testté-lélekké egyesülésének képévé lényegülnek. E „csoda” a dicsőítendő szerelem csodája, a költészetet s annak minden diadalát is magában foglaló élet lényege, s az sem meglepő, hogy e csoda meglelésének pillanatában a *látható* impulzusok *hallhatókká* lesznek (nem függetlenül az impresszionizmus érzékek közötti átjárhatóságának hirdetésétől): „S idáig hal-lom én, hogy változik a sok / rejtelmes, vékony, bölcs vonal hús tenyeredben.” Mindez az utolsó jambust követő, a verstest egészének ritmusképén belül meglepetésszerűen ható daktilusban („hús tenyeredben”) zeng fel, hangsúlyosan – a verscímmel azonos ritmusképet keltve.

A költemény e végső pontjából szemlélve ugyanakkor a *tétova* jelző jelentésének holdudvara is kitágul: a tétovaság nem más, mint a lét apró mozzanatainak, kaleidoszkópszerű gazdagságának felismerésére, meglátására irányuló képesség.